

Наталія Шаленна

*доцент кафедри міжнародних відносин і дипломатичної служби
факультету міжнародних відносин
Львівського національного університету імені Івана Франка*

ПОЛІТИКА УРЯДУ НІДЕРЛАНДІВ ЩОДО МУСУЛЬМАНСЬКИХ МЕНШИН

Анотація. У статті подано комплексний аналіз впливу ісламського чинника на суспільно-політичні процеси Королівства Нідерландів. Вивчено основні етапи міграції мусульман до Нідерландів і специфіку формування мусульманських громад у державі. Досліджуються особливості політики голландського уряду щодо мусульманської діаспори. Виявлено, що активна реалізація концепту мультикультуралізму не принесла бажаних результатів у контексті адаптації мусульман, навпаки спричинивши зростання міжетнічної та міжрелігійної ворожнечі. Уряд Нідерландів змушений був звернутися до дещо асиміляційного підходу у вирішенні проблем інтеграції мусульманських іммігрантів. Визначено основні інституційно-правові механізми реалізації цієї політики. Акцентується на важливості результатів дослідження для кращого розуміння суспільних процесів у європейських державах.

Ключові слова: Королівство Нідерланди, інтеграція, етнічні меншини, мусульманська спільнота, мультикультуралізм, політика з питань міграції та інтеграції, ісламський чинник.

Королівство Нідерланди є одним із лідерів Європейського Союзу за кількістю мусульман-резидентів (друга держава після Франції). З початком ХХІ століття у голландському соціумі почастишали заклики щодо необхідності перегляду «надто ліберальної міграційної політики» уряду, базованої на принципах мультикультуралізму, у стосунку до мусульман. Причина полягала не лише у різкому кількісному зростанні мусульманських громад, а і в очевидному їх небажанні пристосовуватися до місцевих умов проживання та ще більшому дистанціюванні від голландського суспільства. Оскільки ісламські традиції переважно суперечать європейським принципам демократії, така ситуація аж ніяк не сприяє інтеграції, натомість спричиняючи зростання конфліктності й міжетнічної ворожнечі. Актуальність дослідження сучасної урядової політики Нідерландів щодо мусульман підсилюється загальноєвропейським дискурсом про вироблення та імплементацію ефективних підходів для подолання проблеми мусульманських

іммігрантів як на внутрішньодержавному рівні, так і на рівні Європейського Союзу.

Дана проблематика є достатньо вивченою іноземними науковцями з різних галузей. «Голландська школа» дослідження мусульманських діаспор у Нідерландах, а також урядової політики щодо їх інтеграції представлена працями Я. Дагевоса [8], Х. Ентзінгера [7], Т. Сунієра [14], В. Шадіда [13] та багатьох інших авторів. Варті уваги дослідження данського ісламознавця Й.С. Нільсена [12], італійського соціолога і політолога С. Аллієві, американського теоретика А. Юклеєна, американського соціолога і політолога С. Керна [11], французького дослідника Д. Моїзі.

На жаль, тематиці голландської урядової політики щодо мусульман присвячено не так багато уваги вітчизняних науковців, і то здебільшого у контексті дослідження загальних проблем інтеграції європейських мусульман. Серед авторів таких праць можна виокремити О. Богомолу, С. Зіньку [1], М. Кирюшка, Ю. Кочубея, В. Орлик, Ю. Подаєнко [3], М. Стець [4], Т. Хазир-Огли [6]. Тож, існує потреба у комплексному аналізі впливу ісламу на суспільні і політичні процеси у Королівстві Нідерланди, а результати такого дослідження можуть бути корисними не лише для кращого розуміння загальноєвропейських тенденцій, а й для використання голландського досвіду в Україні з метою попередження міжрелігійної та міжетнічної ворожнечі.

Метою даної статті є дослідження особливостей здійснення політики Нідерландів щодо мусульманських іммігрантів з урахуванням історичних аспектів її формування і сучасних реалій.

Частка мусульман у Нідерландах сьогодні складає біля 6 % — майже мільйон осіб [11] із п'ятнадцятимільйонного населення. Перші мусульмани-переселенці з'явилися у Нідерландах починаючи з 1949 року, коли незалежність здобула найбільша голландська колонія — Індонезія. Масова трудова міграція мусульман до країни розпочалася дещо пізніше, аніж у інших державах Західної Європи — наприкінці 60-х років ХХ століття сюди почали прибувати робітники з

Туреччини та Марокко, заохочувані досить привабливими програмами із працевлаштування і поселення. Через десять років до колишньої метрополії перебираються сотні тисяч жителів Суринаму. У 70-х роках кількість мусульман різко збільшується в результаті реалізації програми «воз'єднання сімей». А вже впродовж наступних десятиліть зростання мусульманських спільнот відбувається за рахунок високого рівня народжуваності у сім'ях іммігрантів.

За етнічним складом мусульманська спільнота далеко неоднорідна. Найчисленнішими є турецька (358 тис. осіб), марокканська (315 тис. осіб) та суринамська (70 тис. осіб) групи. Однак, на території Нідерландів проживають також і вихідці з інших держав: Іраку (44 тис.), Афганістану (37 тис.), Ірану (29 тис.), Сомалі (22 тис.). Досить значну частку (10 тис. осіб) складають також мусульмани голландського походження, що прийняли іслам [10]. Мусульмани зосереджені на території великих промислових областей, передовсім у п'яти найбільших містах: Роттердамі, Амстердамі, Антверпені, Гаазі та Утрехті.

До кінця 70-х років ХХ століття культурна та релігійна приналежність іммігрантів не відігравала практично ніякої ролі у дискусії щодо їх статусу в суспільстві. Переселенці ідентифікувалися на основі етнічного походження, але це не мало жодних політичних наслідків. Справа у тому, що уряд Нідерландів тоді ще не зовсім усвідомлював державу у новому статусі — країні іммігрантів [14, с. 147]. Голландська урядова політика щодо мусульман спочатку мала всі риси моделі «*приїжджої робочої сили*» [1, с. 231], коли за основу було взято постулат тимчасовості перебування у країні трудових мігрантів, а отже, і непотрібності їх інтеграції у голландське суспільство. Релігія вважалася справою виключно приватною і держава не здійснювала жодної діяльності щодо забезпечення спеціальних умов для сповідання ісламу.

Ситуація змінилася у кінці 1970-х років, коли в результаті «об'єднання сімей» мусульмани почали заселяти центри великих промислових міст. Для більшості іммігрантів не існувало іншої альтернативи, аніж залишитися у Нідерландах на постійне проживання у зв'язку зі скрутним фінансовим становищем. Це серйозно вплинуло на зміну демографічної ситуації у державі. Релігійна активність мусульман зросла, розширювалася релігійна структура мусульманських спільнот, що активізувало потребу в організації умов для проведення релігійних обрядів і служб, а також у підготовці кваліфікованих мусульманських релігійних кадрів. Голландський уряд почав фінансувати будівництво мечетей та молитовних будинків. Відкривалися школи, у яких мігранти могли навчатися своєю

рідною мовою. Зростала кількість мусульманських релігійних організацій, що перетворювалися на осередки активності громад.

Лише на початку 80-х років ХХ століття на державному рівні прийшло усвідомлення, що мусульмани залишаються у Нідерландах для постійного проживання. 1983 року в урядовій доповіді представлено принципи нової політики щодо іммігрантів. Проголошувалася реалізація концепції «*інтеграція зі збереженням ідентичності*» [14, с. 148]. Іммігрантам гарантувалися основні права жити відповідно до їх культурних традицій, водночас, передбачалось, що вони з часом мають інтегруватися у голландське суспільство. Поняття інтеграції звужувалося до «залучення» у основні суспільні сектори: працевлаштування, домогосподарство, навчання. Сама участь у них уже означала інтеграцію і давала право на отримання громадянства Нідерландів. Цікаво, що відтепер встановлювався зв'язок поміж інтеграцією та культурним походженням, яке сприймалося як важливий чинник. *Гості-робітники* стали іменуватися *етнічними меншинами, культурними меншинами* або ж *етнічними групами*. Таким чином, іммігранти почали інтерпретуватися не лише з точки зору економічних категорій, а з урахуванням культурної приналежності.

Загалом урядова політика 1980-х років адаптувала досить м'який підхід щодо культурного різноманіття. За основу було взято принцип рівності культур та релігій. Ідея релігійного плюралізму та мультикультуралізму безперечно підтримувалася також голландським суспільством і була закріплена на конституційному рівні. Як відомо, Королівство Нідерланди є світською державою, у якій чітко відокремлено державну та релігійну сфери (т.зв. *disestablishment*) і забезпечується рівність усіх релігій та конфесій. Принцип рівності був зафіксований ще у Конституції 1848 року, однак лише у 1983 році на офіційному рівні розірвано зв'язки між державою та релігійними деномінаціями, скасовано також закон, який регламентував ці зв'язки. Відтоді за основу регулювання відносин з релігійними конфесіями чи окремими представниками певних віросповідань було взято конституційні принципи свободи релігії, недискримінації та рівного ставлення, викладені і у статтях 1 і 6 діючої Конституції держави [15]. Важливо, що цей принцип стосується усіх релігій та віросповідань і не передбачає обов'язковості офіційного визнання релігійних громад [10]. Нідерланди надавали привілейованого статусу окремим групам і забезпечували їх державними коштами на освіту, радіомовлення і духовну допомогу в тюрмах та в армії виключно з метою вирівнювання можливостей для усіх релігійних

конфесій у країні. Мусульманам свого часу також було надано такі привілеї.

У 80-х роках ХХ століття різко зросла кількість мусульманських організацій. Причому держава всіляко підтримувала їх діяльність, оскільки існувало глибоке переконання у тому, що саме об'єднання іммігрантів є сполучною ланкою поміж окремими особами та суспільством, а отже вони покликані сприяти пришвидшенню процесу їх інтеграції. Державне фінансування ісламських організацій було значним, зустрічаємо навіть таке означення як *«migrantization» of Islamic organizations* [14, с. 148].

Поряд з цим, події у світі 70–80-х років ХХ століття, означені як *«ісламське відродження»*, *«ісламська консолідація»*, *«ісламський світовий бум»* спричинили новий дискурс у голландському суспільстві, що звертає увагу на турків і марокканців як на представників ісламського світу. З'являється нова культурна категорія — *«мусульманські іммігранти»*. Іслам як система відмінних культурних цінностей все більше привертала увагу дослідників і науковців, які в основному стверджували що ісламські традиції безнадійно застаріли і не відповідають вимогам часу та особливостям розвитку європейського суспільства, а тому перешкоджають інтеграції мусульман. При цьому голландці продовжували сприймати мусульман інклюзивно (ніби виходячи із позицій співчуття) — як таких, що поступово зможуть адаптуватися до європейських реалій і приймуть вимоги сучасності.

Однак, час минав, а ситуація довкола інтегрування мусульман не змінювалася. Що більше, очевидним ставало їх глибше відчуження. Соціально-економічний статус представників мусульманських спільнот аж ніяк не покращувався, не зростав і рівень їх освіченості. Натомість злочинність та вуличні безпорядки почали набувати масового характеру. Мусульмани все частіше демонстрували явне небажання ототожнювати себе із суспільством, у якому вони проживали, і далі продовжуючи заперечувати європейські цінності.

Відомо, що на початку ХХІ століття ситуація ще більше ускладнилася, адже іслам й усіх його сповідників почали прямо ототожнювати із тероризмом, екстремізмом, фундаменталізмом, насильством і жорстокістю. Вважалося, що інтеграція мусульман стане можливою лише за умови повного відкидання ісламської релігії [14, с.150]. У Нідерландах почастишали масові прояви між-етнічної та міжрелігійної нетерпимості й агресії. З'явилися ультраправі об'єднання, що закликали ліквідувати *«ісламську присутність»*. Ситуація у Голландії відображала загальноєвропейські тенденції значної стереотипізації ісламського чин-

ника. Ю. Подаєнко, цитуючи французького дослідника Д. Моїзі, пише про виникнення нового феномену у масовій свідомості європейців, так званої *«культури страху»*, одним з домінуючих компонентів якої став «страх бути знищеним радикальним ісламізмом або ж піддатися демографічному завоюванню мусульманами та стати свідком перетворення рідного континенту на 'Єврабію'» (цит. за [3, с. 76]).

Подіями, які сколихнули голландську громадськість, стали відразу два вбивства: одіозного політика і культурного діяча Піма Фортейна 7 травня 2002 року і скандально відомого кінорежисера Тео ван Гога 2 листопада 2004 року. Обидві особи вирізнялися своєю послідовною антиісламською діяльністю. Причому, якщо вбивцею Т. ван Гога був мусульманин марокканського походження, то П. Фонтейна застрелив голландець, активіст радикальної екологічної групи. У результаті, загально-голландський дискурс щодо мусульман набув ще більшої гостроти.

Під впливом таких суспільних настроїв та подій змінювалася і державна політика Нідерландів щодо мусульманських мігрантів. Її модель вже тоді стала наближатися до французької політики асиміляції, однак мала свої характерні риси, які можна узагальнити як *«стриманий плюралізм»* або *«плюралістична рівність»* [7, с. 127]. Передбачалося, що Нідерланди як країна, яку населяє значна кількість іммігрантів різного етнічного походження, через запровадження всеохоплюючої державної програми соціальних та економічних заходів сприятиме нівелюванню структурної нерівності між іммігрантами та корінним населенням. Планувалося, що після зникнення очевидної прірви між мусульманами-мігрантами і голландцями кожен зможе брати участь у суспільних процесах на основі рівноправності, не заперечуючи при цьому своїх культурних чи релігійних особливостей.

На жаль, усі спроби дотримуватися принципів мультикультуралізму і традиційний голландський ліберальний підхід до справ меншин так і не принесли бажаного результату. У великих голландських містах мусульмани продовжують відокремлюватися у закриті анклавні і не лише не інтегруються, а й створюють паралельні суспільства, що розвиваються відповідно до ісламських традицій і принципів. Що більше, вони використовують політичну платформу та конституційні демократичні норми для розширення своїх прав. Так, у 2003 році уряд Нідерландів дозволив відкрити представництво Європейської арабської ліги. Глава її голландської філії Дж. Джавад практично відразу зажадав державного статусу для арабської та турецької мов, а також офіційного визнання мусульманських свят.

У деяких мечетях відкрито пропагувалися ідеї «Аль-Каїди» [5]. Варто згадати також і про скандально-відому пропозицію депутата муніципальної ради Гааги від партії «Ісламські демократи» Х. Кучука 2012 року щодо заборони у місті собак, бо, згідно з Кораном, вони є «нечистими тваринами» [11].

Впродовж останніх років значно зросла політична активність мусульман. Дедалі більшої популярності набуває ісламістська партія «За мусульманські Нідерланди», що відверто пропагує заборону «надмірних вольностей», а також переформатування зовнішньополітичного курсу держави. Деякі аналітики прогнозують її значний успіх на наступних парламентських виборах [5]. Таким чином, як це не парадоксально, але ліберальний підхід у вирішенні проблем мусульман, спрацював на користь їх реісламізації. Дедалі частіше мусульманські активісти встановлюють свої «правила гри», що викликає цілком природне обурення громадськості Нідерландів.

Етнічні голландці все частіше віддають перевагу ультраправим партіям, які є якими опонентами політики мультикультуралізму і мають чітку антиісламську позицію. Так, на виборах до парламенту 2010 року третє місце за кількістю голосів у Нижній палаті Генеральних штатів посіла Партія свободи, лідером якої є загальновідомий Г. Вільдерс, автор скандального антиісламського фільму «Фітна» та багаточисленних антиісламських заяв. Після виборів 2012 року Партія свободи потрапила до четвірки лідерів.

Вже у 2011 році голландський уряд заявив, що відмовляється від реалізації старої моделі мультикультуралізму і «планує змістити пріоритети у напрямку збереження цінностей голландського народу» [2]. 2012 року проголошено нову політику інтеграції, що передбачає жорсткіші вимоги до іммігрантів. Так, до прикладу, іммігранти «зобов'язані вивчати голландську мову, володіти базовими знаннями про голландське суспільство» [9]. Уряд вживатиме більш жорстких заходів щодо іммігрантів, які ігнорують голландські цінності або не дотримуються голландського законодавства. Відповідно до нової постанови, уряд також припиняє надання спеціальних субсидій іммігрантам-мусульманам, бо це не входить до його повноважень у контексті політики їх інтеграції [2]. Відповідно до Закону про сучасну міграційну політику 2013 року і поправок до Закону про громадянську інтеграцію 2013 року, «у разі необхідності уряд може застосовувати додаткові заходи, що дозволяють позбавити дозволу на проживання іммігрантам, які не проходять інтеграційний курс» [9].

2012 року також дещо переформатовано структуру інституцій, що вповноважені реалізовувати інтеграційну політику. Так, загальну відповідаль-

ність за інтеграцію передано від міністерства внутрішніх справ та справ Королівства у відання міністерства соціальних справ і зайнятості. У секторі закордонної взаємодії дане відомство співпрацює із міністерством закордонних справ, а також міністерством безпеки та юстиції. Для вирішення галузевих питань, пов'язаних з інтеграцією, міністерство соціальних справ і зайнятості контактує з міністерством освіти, культури і науки, міністерством охорони здоров'я, соціального забезпечення та спорту, міністерством внутрішніх справ та справ Королівства. Упродовж 2010-2014 років парламентом Нідерландів створено нову законодавчу базу для реалізації інтеграційної політики, що охоплює Закон про громадянську інтеграцію з поправками 2013 року, Закон про громадянську інтеграцію за кордоном, Закон про іноземців, Закон про рівне ставлення. Таким чином, нова політика міграції та інтеграції вже отримала нове інституційно-правове забезпечення. Наскільки її реалізація стане ефективною у контексті подолання проблем, пов'язаних з мусульманськими спільнотами, залежить від послідовності дій уряду. Але уже зрозуміло, що «надто ліберальною» вона бути просто не може.

Отже, результати здійсненого дослідження варто підсумувати у наступних **висновках**:

1. Сучасні Нідерланди – це світська держава, у якій гарантовано свободу релігій та віросповідання. Цей конституційний принцип є непорушним і складає основну ідею голландської ідентичності і державної голландської політики. Однак пріоритетом проголошується об'єднання усіх членів суспільства, незалежно від рівня їх релігійності чи приналежності до певної конфесії, задля спільного блага держави. Така інтеграція можлива лише за умови значної трансформації у поглядах як мусульман, так і етнічних голландців.

2. Мусульманська присутність у Нідерландах має свою складну історію. Формування мусульманських громад відбувалося під впливом різних чинників, що відповідно зумовлювали різні підходи в діяльності уряду щодо них. Політика Нідерландів у стосунку до мусульман пройшла різні етапи розвитку і змін, починаючи від нехтування їх культурними відмінностями як неважливими у контексті суспільної інтеграції і закінчуючи відкиданням принципів мультикультуралізму і проголошенням пріоритетності інтересів голландського суспільства, що виявилось у законодавчому закріпленні жорсткіших умов для іммігрантів на сучасному етапі.

3. Сьогодні у Голландії спостерігається досить чітко виражена поляризація суспільних поглядів щодо мусульманської присутності. Це відображається у активності різного роду політичних партій,

які акцентують на даному питанні у своїх програмах. Дедалі популярнішою серед етнічних голландців стає ультраправа Партія свободи, водночас мусульманське населення активно підтримує проісламську партію «За мусульманські Нідерланди». Якою буде політика держави у разі проходження цих двох політичних сил до парламенту і яким чином це позначиться на і так доволі складній ситуації у суспільстві залишається питанням часу.

Література:

1. Зінько С. Проблеми інтеграції мусульманських спільнот у Європі: досвід для України / Соломія Зінько // Стратегічні пріоритети. — 2008. — № 4 (9). — С. 229–240.
2. Нідерланды отменяют мультикультурализм [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://islamuncovered.info/the_netherlands_cancel_multiculture/
3. Подаєнко Ю.Л. Ісламський чинник як невіршене питання західноєвропейської політики мультикультуралізму / Ю.Л. Подаєнко, О.С. Новокшанова // Наукові праці. Політологія. — 2012. — Вип. 170. — Том 182. — С. 74-80.
4. Стець М. Мусульманські громади в країнах Західної Європи: особливості формування / Мар'яна Стець // Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини. — 2011. — Випуск 28. — С. 66-76.
5. Трухачев В. Голландія между шариатом и ультраправыми [Електронний ресурс] / Вадим Трухачев. — 14.02.2012. — Режим доступу: <http://win.ru/geopolitika/1329211523>
6. Хазир-Огли Т.В. Соціально-політична активність мусульман Європи, як засіб боротьби з негативними стереотипами [Електронний ресурс] / Т.В. Хазир-Огли. — 09.11.2007. — Режим доступу: http://islam.in.ua/15/ukr/full_articles/1138/visibletype/1/index.html
7. Entzinger H. Changing the Rules While the Game is on: from Multiculturalism to Assimilation in the Netherlands / Han Entzinger // Migration, Citizenship, Ethnos / by Y. Michal Bodemann, GokCe Yurdakul. — Palgrave Macmillan, 2006. — P 121–146.
8. Huijnk W. Closer together? The socio-cultural position of non-Western migrants in the Netherlands [Електронний ресурс] / Willem Huijnk, Jaco Dagevos. — 20.12.2012. — Режим доступу: http://ec.europa.eu/ewsi/en/resources/detail.cfm?ID_ITEMS=335731
9. Immigration and aliens [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.government.nl/issues/immigration/immigration-and-aliens>
10. Islam in Netherlands / Euro-Islam: News and Analysis on Islam in Europe and North America [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.euro-islam.info/countryprofiles/the-netherlands/>
11. Kern S. The Islamization of Belgium and the Netherlands in 2013 [Електронний ресурс] / Soeren Kern. — January 16, 2014. — Режим доступу: <http://www.gatestoneinstitute.org/4129/islamization-belgium-netherlands>
12. Muslim Networks and Transnational Communities in and across Europe / edited by Stefano Allievi and Jurgен Nielsen. — Boston : Brill, 2003. — P. 28–51.
13. Shadid W. A. R. Islam in Dutch Society: Current Developments and Future Prospects / W. A. R. Shadid, P. S. van Koningsveld. — Peeters Publishers, 1992. — 205 p.
14. Sunier T. Islam in the Netherlands / Thijl Sunier, Mira van Kuijeren // Muslims in the West: From Sojourners to Citizens / edited by Yvonne Yazbeck Haddad. — Oxford University Press, 2002. — P. 144–157.
15. The Constitution of the Kingdom of the Netherlands 2008 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.legislationline.org/download/action/download/id/4824/file/Netherlands_Const_2008_eng.pdf

Шаленная Н.Н. Политика правительства Нидерландов относительно мусульманских меньшинств. — Статья.

Аннотация. В статье представлен комплексный анализ влияния исламского фактора на общественно-политические процессы Королевства Нидерландов. Изучены основные этапы миграции мусульман в Нидерланды и специфика формирования мусульманских общин в государстве. Исследуются особенности политики голландского правительства по вопросам мусульманской диаспоры. Определено, что активная реализация концепта мультикультурализма не принесла желаемых результатов в контексте адаптации мусульман, наоборот вызвав рост межэтнической и межрелигиозной розни. Правительство Нидерландов вынуждено было обратиться к ассимиляционному подходу в решении проблем интеграции мусульманских иммигрантов. Определены основные институционально-правовые механизмы реализации этой политики. Акцентируется важность результатов исследования для лучшего понимания общественных процессов в европейских государствах.

Ключевые слова: Королевство Нидерланды, интеграция, этнические меньшинства, мусульманская община, мультикультурализм, политика по вопросам миграции и интеграции, исламский фактор.

Shalenna N.M. Policy of the Dutch Government towards Muslim Minorities. — The Article.

Summary. The article presents a comprehensive analysis of the impact of Islamic factor on social and political processes within the Netherlands. The basic stages of Muslim immigration to the Netherlands and the specificity of Muslim communities formation are investigated. Main features of the Dutch government's policy towards Muslim diasporas are analyzed. The article reveals that active implementation of multiculturalism concept did not bring the sufficient results in terms of Muslims' adaptation, causing growth of ethnic and religious hatred. The Netherlands government was forced to apply the assimilation approach in solving the problems of Muslim immigrants. Basic institutional and legal mechanisms of this policy implementation are presented. The article emphasizes on the significance of the research for better understanding of social processes in the European countries.

Keywords: the Kingdom of the Netherlands, integration, ethnic minorities, Muslim community, multiculturalism, migration and integration policy, Islamic factor.